

УКРАЇНСЬКИЙ ДИПЛОМАТИЧНИЙ АРХІВ ЯК ДжЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ

Проаналізовано поняття «дипломатичний архів», вказано на специфіку організації українського дипломатичного архіву, надано характеристику його складу і змісту з точки зору джерельного значення для вивчення історії дипломатичної та консульської служби. В інституційній складовій українського дипломатичного архіву виокремлено три категорії: галузевий державний архів Міністерства закордонних справ України; історичний дипломатичний архів, що зберігається в спеціалізованих архівах; дипломатичний архів української еміграції, що міститься в зарубіжних архівах.

Ключові слова: дипломатичний архів, український дипломатичний архів, Галузевий державний архів Міністерства закордонних справ України, історія української дипломатії.

Указом Президента України №17/2016 «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років» від 22 січня 2016 року актуалізовано науковий інтерес до цього складного періоду української історії, з яким пов'язано формування в нашій країні дипломатичної та консульської служби як державного інституту.

Основною складовою джерельної бази дослідження інституційної історії дипломатії є дипломатичний архів. У міжнародній практиці поняття «дипломатичний архів» розуміють як «сукупність документованої інформації, утвореної в діяльності відомства закордонних справ та його закордонних представництв» [1]. Це нормативно-правові акти, проекти та оригінали текстів міжнародних угод, дипломатичне листування, внутрішньовідомчі документи. Згідно з Віденською конвенцією про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р., архіви і документи закордонних представництв є «недоторканими в будь-який час незалежно від їх місця розташування» (ст. 24), так само як і офіційне дипломатичне листування, пов'язане з виконанням дипломатичним представництвом своїх функцій (п. 2, ст. 27), та документи і кореспонденція дипломатичних агентів (п. 2, ст. 30) у сфері їхньої діяльності [2].

Зберігання історичних дипломатичних архівів у «неспеціалізованому» державному архіві, що не становлять цілісного комплексу з «сучасним», є специфічною рисою українського дипломатичного архіву. Крім того, частина дипломатичного архіву відклалася в державних архівах областей України (зокрема Київської, Одеської, Харківської) в результаті перерозподілу фондів і вилучення їх із фондів ЦДАВО України. У Галузевому державному архіві Служби безпеки України та Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського також зберігаються документи, які можна умовно вважати такими, що належать до дипломатичного архіву. Це документи відомих осіб, які відклалися у фондах особового походження, кримінальних справах чи фондах установ, де працювали видатні українці, які долучилися до становлення української дипломатії. Ще одна частина документів, що висвітлюють діяльність консульських установ, міститься в державних архівах чи приватних колекціях за кордоном. Цю складову дипломатичного архіву можна умовно назвати «Дипломатичний архів української еміграції».

«Сучасні» фонди українського дипломатичного архіву (створені після 1944 р.) зосереджено в Галузевому державному архіві МЗС України, який є структурним підрозділом (відділом) МЗС і функціонує в такому статусі від квітня 2004 р., успадкувавши свої функції і завдання від Архіву МЗС УРСР (1951–1993) та Історико-архівного управління МЗС України (1993–2004).

Значна частина документів перших українських дипломатичних і консульських установ доби визвольних змагань 1917–1921 рр. після тривалої європейської одиссеї повернулася в Київ у складі української частини так званого «Празького Російського Архіву», переданого чехословацьким урядом до УРСР згідно з «дарчим актом» від 30 серпня 1945 р. з умовою, що він повинен зберігатися в Києві, в українському центральному архіві, як самостійний відділ, поіменований «Празький український архів», і що чеській стороні мають бути надані фотокопії тих документів, що передаються [3]. Історія передавання празьких архівів достатньо досліджена українськими і зарубіжними науковцями [4]. Ці архіви зберігаються нині в ЦДАВО України та ЦДАГО України; в 1992 р. вони передані на загальне зберігання та відкриті для дослідників.

Найбільше дипломатичних документів було зібрано в Музеї визвольної боротьби України в Празі (МВБУ) та Українському історичному кабінеті (1925–1948), зокрема в «дипломатичному» відділі, де акумулювалися документи, утворені в діяльності українських урядів та їхніх міністерств і відомств (1917–1920 рр.), документи про діяльність української еміграції за кордоном – українських партій, спілок, комітетів; особові фонди

В. К. Винниченка, М. Ю. Шаповала, С. П. Шелухіна та ін. Фонди МВБУ частково повернулися в Україну, частково залишилися у Національному архіві Чеської Республіки (Narodní archive Ceske Republiky, f. Ukrajinske museum, Praha, (1659) 1925–1948) та в Слов'янській бібліотеці Національної бібліотеки Чеської Республіки. Документи дипломатичних та консульських установ, інших державних установ, що припинили своє існування й не мали перспектив повернутися на рідну землю, де більшовики встановлювали свою владу в усіх сферах, приватні колекції українських дипломатичних та консульських працівників склали основу архівних фондів МВБУ, які формувалися в надзвичайно складних умовах.

Багато документів, пов'язаних із розвитком української консульської служби, відклалося в зарубіжних дипломатичних архівах. Їх дослідження вимагає знання іноземних мов, часто рідкісних. З цієї точки зору особливо цінним видається залучення до наукового обігу документів з Османського архіву в Стамбулі Б. В. Сергійчуком [5], з Архіву Міністерства закордонних справ Фінляндії В. В. Пилипенком [6], із Державного архіву Азербайджанської Республіки Адалетом Тагірзаде та Сергієм Карамашем [7].

Значний обсяг ретроспективної інформації, пов'язаної з діяльністю українських консульських установ та розвитком консульської служби в 1917–1923 рр., міститься в документах, що зберігаються у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Тут, у фондах органів управління в сфері зовнішніх зносин, зосереджено дипломатичні архіви Української Народної Республіки (обох періодів), Української Держави, Української СРР від 1917 до 1943 р., зокрема: «Народне міністерство закордонних справ Української Народної Республіки, 1917–1918 рр.» (ф. 2592), Міністерство закордонних справ Української Держави, 1918 р.» (ф. 3766), «Міністерство закордонних справ Української Народної Республіки, 1918–1924 рр.» (ф. 3696), «Управління уповноваженого Народного Комісаріату Закордонних справ СРСР на Україні, м. Харків» (ф. 4), «Уповноважене представництво УСРР при всіх закордонних установах допомоги голодуючим при Всеукраїнській центральній комісії з боротьби із наслідками голоду, м. Харків» (ф. 261). У цих фондах відклалися проекти нормативно-правових актів у сфері формування консульської служби; накази щодо призначення консулів; штатні розписи і кошториси; акти («обіжники») з питань організації діяльності, циркулярно розіслані закордонним установам; протоколи засідань комісії з обговорення кандидатур на консульські посади; дипломатичні паспорти консулів; листування з українськими та іноземними консульськими установами, окупаційною владою; звіти закордонних представництв; звернення українських громад за кордоном з приводу призна-

чення консулів; бланки національних паспортів; списки осіб, які хотіли отримати національний паспорт або дозвіл на виїзд, тощо. Велику частину документів складає листування іноземними мовами та авторизовані переклади звернень іноземних консулів до зовнішньополітичного відомства та інших державних органів. Збереглися деякі стислі біографічні довідки про претендентів на посади консулів та осіб, призначених на ці посади, їхні фото, зразки бланків, відтиски печаток, бухгалтерські книги. Господарські питання, пов'язані зі створенням у системі установ зовнішньополітичного відомства спеціального підрозділу з обслуговування іноземних представництв, задокументовані у фонді «Українське бюро з обслуговування іноземців при НКЗС УРСР (Укрбюробін), 1922–1927» (ф. 60).

Інформація про консульські функції посольств і дипломатичних місій відклалася в фондах закордонних дипломатичних установ: «Посольство Української Держави в Німеччині, м. Берлін» (ф. 3077), «Посольство УНР в Німеччині» (ф. 3619), «Надзвичайна дипломатична місія УНР у Румунії, м. Бухарест» (ф. 2471), «Надзвичайна дипломатична місія УНР в Угорщині, м. Будапешт» (ф. 3518), «Надзвичайна дипломатична місія УНР у Голландії та Бельгії», «Надзвичайна дипломатична місія УНР у Скандинавії» (ф. 3513), «Надзвичайна дипломатична місія Української Народної Республіки в Італії, м. Рим» (ф. 4472), «Надзвичайна дипломатична місія Української Народної Республіки у Швейцарії, м. Берн» (ф. 4211), «Дипломатична місія Української Народної Республіки в Голландії та Бельгії, м. Брюссель» (ф. 4442), «Надзвичайна дипломатична місія Української Народної Республіки в Англії, м. Лондон» (ф. 4443), «Надзвичайна дипломатична місія Української Народної Республіки в РСФРР, м. Харків» (ф. 4523), «Надзвичайна дипломатична місія Української Народної Республіки в Греції» (ф. 4441), «Українське радянське посольство у Польщі, м. Варшава» (ф. 67), «Делегація Української Держави в справі мирних переговорів з Росією, м. Київ» (ф. 2607) та ін. На особливу увагу в контексті досліджуваної проблеми заслуговують звіти дипломатичних представництв щодо їх консульської діяльності, подані на запити МЗС УНР у листопаді-грудні 1920 р. [8]. Почесна роль у прийнятті архіву Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Берні для постійного зберігання в ЦДАВО України і поповненні українського дипломатичного архіву випала на долю відомого історика, тодішнього заступника голови Державного комітету архівів України В. С. Лозицького [9].

Документи, утворені в діяльності консульських установ, зберігаються у фондах: «Консульське агентство Української Держави при Всевеликому Війську Донському, м. Новочеркаськ» (ф. 1004), «Генеральний консул Української Держави в Москві, м. Москва» (ф. 1236), «Генеральне консульство

Української Держави в Петрограді» (ф. 2187), «Віце-консул Української Держави в Саратові, м. Саратов Саратовської губернії» (ф. 2221), «Віце-консульство Української Держави в м. Пензі, м. Пенза Пензенської губернії» (ф. 2223), «Уповноважений представник Генерального консульства Української Держави в Москві по Тамбовській губернії, м. Тамбов» (ф. 1235), «Українське генеральне консульство в Цюріху (Швейцарія)» (ф. 4455), «Генеральний комісар Української Народної Республіки в Румунії, м. Ясси» (ф. 3539), «Консульство Української Народної Республіки в Гданську (Польща)» (ф. 2480). Велику частину цих фондів, поспіль із розпорядчою документацією (наказами з основної діяльності та з особового складу, розпорядженнями), інструкціями і положеннями про консульства та їхні окремі відділи, листуванням і списками співробітників, звітами консулів, становлять журнали реєстрації та різні списки українських громадян. Йдеться, зокрема, про списки українських підданих, заарештованих Надзвичайною комісією для боротьби з контрреволюцією та спекуляцією за контрреволюційну діяльність, ухилення від військової повинності; документи, подані для отримання віз, заяви, скарги, посвідчення, паспорти; документи про звільнення підданих Української Держави від військової служби в РСФРР та захист їхніх особистих та майнових прав, що дають підстави розглядати консульські архіви як джерело генеалогічної інформації. Водночас документи цих фондів містять персональні дані консулів, їхні дипломатичні паспорти, посвідчення дипломатичних кур'єрів, особові справи службовців консульств і дають уявлення про особовий склад консульств та уможливають уточнення відомої з інших джерел інформації.

Так, одна з документальних знахідок дає підстави вважати, що генеральним консулом Української Держави в Петрограді був Сергій Федорович Веселовський – інженер і директор заводу в Петрограді, голова Комітету українського громадянства в Петрограді, а не Сергій Феофанович Веселовський – один із засновників Української Центральної Ради, вчений і педагог вищої школи. В біографічних довідках про останнього наводяться такі факти його життєвого шляху, як участь у роботі Центральної Ради, повернення влітку з Петрограда до Києва і початок роботи в Київському державному українському університеті з 1 липня 1918 р. [10]. Віднайдені ж документи містять інформацію про Сергія Федоровича Веселовського, зокрема про проведення ним засідань Комітету українського громадянства в Петрограді 21 березня 1918 р., про призначення його на посаду генерального консула Української Держави в Петрограді 5 липня 1918 р., про повернення до Києва разом з усіма співробітниками консульства та архівом 4 грудня 1918 р. [11]. Отже, є підстави вважати, що це різ-

ні особи. Підтверджує це припущення і заувага Д. І. Дорошенка, який, називаючи призначених у Росію консулів, вказує лише «інженер Сергій Веселовський» без притаманних його стилю поширених характеристик, які він обов'язково надав би відомій особі [12]. Певною мірою доводять це і результати перехресного пошуку у фондах інших державних архівів. Так, фонд особового походження № 4383 «Личный фонд Веселовского С. Ф. (профессора, члена Украинской Центральной Рады от УСДРП)» у Державному архіві Київської області містить лише сім справ, серед яких листи дружини про прагнення приїхати до нього, про виклики його до Чернігова, конверт із чернігівською адресою С. Ф. Веселовського, копія протоколу засідання Сільськогосподарського вченого комітету від 1 серпня 1920 р., лист від секретаря фракції УСДРП із запрошенням прибути на засідання фракції 3 квітня 1918 р., посвідчення члена Української Центральної Ради тощо. При цьому слід зазначити, що перспективи архівної евристики, результати якої дали б підстави для остаточних відповідей на всі питання та створення біографічних нарисів про українських консулів у радянській Росії, ще зберігаються. Загалом біографічні дослідження в сфері консульської служби мають очевидну актуальність, оскільки через діяльність ключових осіб чітко простежується інституційна історія.

Це стосується і діяльності іноземних консулів в Україні. Деякі фонди іноземних консульств та організацій, що виконували консульські функції, сформовано в ЦДАВО України. Йдеться про фонди: «Генеральне консульство РРФСР в Києві, м. Київ» (ф. 2482), «Естонський національний комітет в Києві, м. Київ» (ф. 2224), «Французьке консульство в Києві, м. Київ» (ф. 4466), «Англійське консульство в Києві, м. Київ» (ф. 4467) та ін. Слід констатувати, що для цих фондів характерною є фрагментарність збереженої інформації. Тут відклялося переважно листування з державними органами (передусім – зовнішньополітичним відомством) УНР та Української Держави – в оригіналах, копіях і чернетках – та інші документи персонального характеру. Документи містять цінну фактографічну інформацію про персональний склад консульств, їхні адреси, рівень та інтенсивність контактів тощо. Спроби встановлення контактів з іноземними консулами засвідчують листи винахідника Лучинського, який пропонував англійському консульству свій пристрій для знищення підводних човнів і охорони торговельних суден. Найкраще збереглися документи російського генконсульства, що містять листування, положення про відділи, списки співробітників, копії наказів, протоколи засідань та ін. Однак основна частина архівної інформації щодо діяльності іноземних консулів в Україні міститься в дипломатичних архівах держав, представниками яких в УНР, Українській Державі та УСРР були ці консули. Відтак перспективним

напрямом дослідження діяльності іноземних консульських установ в Україні та їхньої ролі у формуванні міжнародних відносин є вивчення фондів зарубіжних дипломатичних архівів, куди після завершення місії надходили архіви консульств.

Кілька фондів, які є складовою дипломатичного архіву й зберігають важливу для дослідження процесу формування консульської служби інформацію, переміщено зі ЦДАВО України до обласних архівів. Так, колишній фонд 97 «Агентство уповноваженого НКЗС УРСР на Україні, м. Київ» зберігається в Державному архіві Київської області як «Управління Уповноваженого НКЗС в Київському районі» (ф. 4205). У ньому відклалися накази, листування, списки та документи іноземних громадян, які подавали заяви для отримання дозволу на виїзд з України, матеріали про створення іноземних представництв, про роботу Інституту зовнішніх зносин у Києві.

Фонд «Управління уповноваженого НКЗС УРСР в Одесі» передано зі ЦДАВО України в Державний архів Одеської області (ф. 65), де відклалися листування з іноземними консульствами, звіти, заяви громадян, запити щодо використання суден для перевезення біженців тощо.

Окрім фондів, що складають дипломатичний архів, цінну для дослідження історії консульської служби інформацію містять фонди державних органів: Ради Народних Міністрів УНР (ф. 1036), Ради Міністрів Української держави (ф. 1064), Української Центральної Ради (ф. 1115) та ін. Інформація про створення консульських курсів та заснування Близькосхідного інституту відклалися у фонді Міністерства освіти (ф. 166), перебіг мирних переговорів делегацій Української Держави і РСФРР у Києві в травні-жовтні 1918 р. відображають документи ф. 2607 «Делегація Української Держави в справі мирних переговорів з Росією, м. Київ». Документи, пов'язані з персоніфікованим аспектом історії консульської служби, зберігаються у фондах особового походження – О. О. Ейхельмана (ф. 3882), В. А. Сапільського (ф. 3987), С. В. Петлюри (ф. 3809), В. Трембцького (ф. 5227) в ЦДАВО України, Н. В. Суровцевої (ф. 302) в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України та ін.

Документальний масив, утворений у діяльності Київського інституту зовнішніх зносин, зосереджено у фондах Державного архіву м. Києва. Фонд 744 «Київський торговельно-промисловий технікум» включає архіви Близькосхідного інституту та Київського інституту зовнішніх зносин, реорганізованого в Технікум зовнішніх зносин. Тут відклалися положення і статuti інституту, протоколи засідань вченої ради, програми і навчальні плани, списки студентів і залікові відомості, документи студентів із біографічними відомостями, листування, особові справи викладачів, розкла-

ди занять тощо. Виявлені документи мають не лише меморіальну чи джерелознавчу цінність, – ними користуються для розроблення програм і курсів лекцій у сучасних вишах, що готують кадри для зовнішньополітичного відомства. Адже в згаданих вище інституціях працював видатний за складом професорсько-викладацький колектив: тут читали лекції професори О. М. Волков, О. М. Горовцов, А. Ю. Кримський, О. М. Гуляєв, Б. Л. Личков, М. Л. Туніцький [13], К. Г. Воблій [14], Т. Г. Кезма [16] та ін.

У державних архівах Миколаївської та Одеської областей у фондах «Канцелярія Миколаївського градоначальника, м. Миколаїв Херсонського повіту Херсонської губернії» (ф. 229) та «Канцелярія Одеського градоначальника» (ф. 2), «Одеська міська управа» (ф. 16), «Одеська митниця» (ф. 41) збереглися деякі відомості про організацію виїзду іноземних громадян на батьківщину, роботу іноземних консулів, прохання про отримання або обмін закордонних паспортів, про розшук осіб, обіжники МЗС тощо.

Документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України, сконцентровані у ф. 1 «Центральний Комітет Компартії України» й частково опубліковані в збірниках документів, репрезентують особливості діяльності радянських установ із консульськими функціями. У ф. 269 «Колекція документів «Український музей у Празі» та ф. 263 «Колекція позасудових справ реабілітованих» містяться відомості про долю співробітників консульських установ. 1957 року до архіву Інституту історії партії при ЦК КПУ (нині – ЦДАГО України) з КДБ УРСР надійшли на державне зберігання документи дипломатичних представництв і місій УНР, Української Держави та ЗУНР, що склали основу ф. 269 «Колекція документів «Український музей у Празі», яка нині перебуває у відкритому доступі. Джерела до дослідження долі репресованих представників дипломатичної та консульської служби відклалися також у Галузевому державному архіві Служби безпеки України.

Частина українських дипломатичних документів зберігається поза межами України. Це, передусім, фонди канадських архівів, зокрема Архів Осередку української культури і освіти, створеного 1944 року у Вінніпегу (Манітоба, Канада). Тут містяться документальні зібрання колишніх українських дипломатів – Івана Боберського, Андрія Лівницького, Миколи Мандрики, Євгена Онацького, Володимира Сікевича, Євгена Слабченка, дипломатичні та консульські документи УНР та ЗУНР тощо. Переважна їхня більшість надана до архіву як документальна пожертва. Дарувальники, які мріяли про повернення на рідну землю якщо не власних зібрань, то хоча б згадки про них, також, найперше, сподівалися на збереження документів та можливість залучення інформації, що містилася в них, до наукового та суспільного обігу. Так само потрапляли до архівів і документи

офіційного походження, оскільки серед українських емігрантів були державні службовці різних рангів (від міністрів до працівників канцелярій) міністерств та відомств УНР, які свого часу вивезли ці документи, та дипломати чи консули, котрі зберегли у власних колекціях документи дипломатичних представництв.

У колекції Євгена Деслава – Є. А. Слабченка (Вох 1/1: 1/3 Фа-5-7) в Архіві Осередку вдалося виявити інформацію про перебування в Києві в грудні 1917 р. – лютому 1918 р. американського консула Дагласа Дженкінса. Український колекціонер придбав опубліковані звіти американського консула під час роботи над написанням «Дипломатичної історії України» [16]. Текст «Історії...» також зберігається в зазначеній колекції.

Взагалі, звичайно, для повноти інформації про роботу консульської служби слід провести цілеспрямоване дослідження опублікованих дипломатичних документів у США, Греції, Данії, Італії, Франції, Німеччині та інших країнах, де повинні зберігатися, зокрема й, звіти іноземних консулів, що передавалися до МЗС країн, які їх відрядили.

Ширший аніж просто біографічний характер мають документи фонду особового походження № Р5998 «Гуревич Григорий Евсеевич, датский консул в Киеве», що зберігаються в Державному архіві Російської Федерації. Фонд потрапив до цієї архівної установи в 1946 р. в складі документів колишнього Російського закордонного історичного архіву в Празі. У ньому відклалися документи, пов'язані з консульською діяльністю Г. О. Гуревича, українською, німецькою, французькою мовами, івритом за 1917–1926 рр. Особливу цінність становлять, зокрема, власноручна записка Г. О. Гуревича про висилання Наркоматом закордонних справ УСРР представників колишніх іноземних консульств з України в 1919 р., листування з іноземними консулами в Києві, з Міністерством закордонних справ Української Держави, відомості про надання допомоги іноземним підданам, протоколи засідань консульських колегій. У фонді збереглися особисті документи консула: закордонний паспорт, виданий 1919 р., посвідчення й перепустки за 1918–1919 рр. Дотичну до історії консульської служби інформацію містять також й інші фонди Державного архіву Російської Федерації: «Секретаріат УНР» (ф. Р-7527), «Міністерство закордонних справ УНР» (ф. Р-6087), «Дипломатична місія УНР в Парижі» (ф. Р-6275), «Делегація УНР на Мирній конференції в Парижі» (ф. Р-7027) та ін.

Документи про спроби встановлення консульських зносин у 1918–1919 рр. між Українською Народною Республікою, Українською Державою та Білоруською Народною Республікою відклалися в фонді Національного архіву Республіки Білорусь «Народний секретаріат Білоруської

Народної Республіки» (ф. 325). Тут містяться, зокрема, ухвали про призначення консулами в УНР П. В. Тремповича, Г. Базаревича, про кадровий склад консульства, фінансування його діяльності, протоколи засідань державних органів із цих питань.

В архіві Українського вільного університету в Мюнхені зберігся невеликий за обсягом фонд особового походження останнього консула УНР В. Я. Оренчука, в якому зібрані газетні вирізки про діяльність консульства та зі статтями консула, листування, запрошення на імпрези тощо. Найцінніша знахідка в цьому архіві – фото В. Я. Оренчука та рукопис зі змістом його праці про становлення дипломатичної та консульської служби УНР, до якої він мав безпосереднє відношення [17]. За авторським задумом, це мала бути аналітична праця, що встановлювала періодизацію розвитку української дипломатії 1917–1923 рр., вказувала на спадкоємність традицій та містила оцінку причин втрати державності. В. Я. Оренчук розглядав знищення української дипломатичної та консульської служби як «перервану традицію» і виокремлював в окресленому періоді чотири етапи: «а) від проголошення 4 універсалу до гетьманського перевороту; б) гетьманський період; в) час директорії; г) від грудня 1920 р. до скасування української державності 1923 р.» [18]. В окремих розділах планувалося подати характеристику дипломатів усіх чотирьох етапів з точки зору їхньої національної приналежності та підготовки до дипломатичної служби за кордоном, а також показати практичні здобутки дипломатичних представництв, «світлі і темні сторони» їхньої діяльності за кордоном. Автор критично оцінював «успіхи» української дипломатії на Паризькій мирній конференції та планував детально проаналізувати причини невдач, впливи антиукраїнської пропаганди на стан української справи в світі. Рукопис цієї праці досі виявити не вдалося. Можна припустити, що В. Я. Оренчук не реалізував свій задум.

Водночас не дав очікуваного результату пошук у фондах Архіву Віденського університету, де В. Я. Оренчук навчався (за непідтвердженими відомостями) на правничому факультеті. Серед особових справ студентів і випускників правничого факультету за 1909–1914 рр. його справи не виявлено. Отож актуальність пошуків зберігається, як і спеціального дослідження стосовно діяльності останнього консула УНР з огляду на його внесок у розбудову національної консульської служби.

Цінні матеріали містить також фонд «Токаржевський-Карашевич, Ян, 1885–1954, історик-геральдист, політичний та дипломатичний діяч», що зберігається в архіві та бібліотеці Наукового товариства імені Тараса Шевченка в Нью-Йорку, загальним обсягом 11 099 документів. Його зміст потребує ретельного дослідження.

Недослідженим фрагментом дипломатичного архіву залишаються фонди українських почесних консулів. Їхнє виявлення і вивчення має значення не лише для відтворення цього важливого періоду розвитку української консульської служби та життя українських громад за кордоном, а й для генеалогічних досліджень з огляду на склад і зміст таких фондів.

Таким чином, аналіз складу і змісту фондів дипломатичного архіву, визначення специфіки його структури та напрямів переміщення фондів є актуальною проблемою історичної науки. Її дослідження сприятиме вивченню інституційної історії української дипломатичної та консульської служби. Основну частину джерельної бази складає дипломатичний архів, «історична» складова якого зберігається в українських (ЦДАВО України, ЦДАГО України, державні архіви Київської, Миколаївської, Одеської областей, м. Києва та ін.) та зарубіжних (Національний архів Республіки Білорусь, Державний архів Російської Федерації, архів Українського вільного університету, архів Осередку Української культури і освіти в Вінніпегу та ін.) архівних інституціях. Перспективним напрямом досліджень у цій сфері можна вважати виявлення та опрацювання «еміграційної» складової українського дипломатичного архіву, документи якого зосереджені в зарубіжних архівних установах із державною, колективною та приватною формою власності. З огляду на розпорошеність українського дипломатичного архіву видається актуальним завдання формування зведеного комплексного довідника про документи, що утворилися в діяльності дипломатичних та консульських установ. Не менш важливе завдання в цьому напрямі полягає в подальшому дослідженні зарубіжних дипломатичних архівів з метою виявлення консульських звітів та інших документів, які відображають розвиток дипломатичних та консульських зносин України з іншими країнами. Склад та зміст документів, які зберігаються у фондах консульських установ, Управління уповноваженого НКЗС УСРР у Києві та Київського торговельно-промислового технікуму, дає підстави розглядати такі архівні документи як цінне джерело генеалогічних досліджень, що досі не знайшло активного використання. Тим самим студії консульських архівів набувають міждисциплінарного значення.

Список використаних джерел

1. Див.: Матвієнко В. М., Гайдуков Л. Ф. Архіви дипломатичні / В. М. Матвієнко, Л. Ф. Гайдуков // Укр. дип. енцикл. : у 2 т. Т. 1. – К. : Знання України, 2004. – С. 81–82.
2. Див.: Про ратифікацію Віденської конвенції про дипломатичні зносини : Указ Президії Верховної Ради Української РСР // ВВР. – 1964. – № 13. – Ст. 199.

3. Див.: Лозенко Л. І. Празький український архів: історія і сьогодення / Л. І. Лозенко // *Архіви України*. – 1996. – № 1–6. – С. 24.
4. Мушинка М. Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів: історико-архівні нариси / Микола Мушинка. – К., 2005. – 160 с.; Боряк Т. Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945–2010) / Тетяна Боряк. – Ніжин: Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2011. – 544 с.; Палієнко М. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій) / Марина Палієнко. – К.: Темпора, 2008. – 688 с.; іл. та ін.
5. Сергійчук Б. В. Документи з Османського Архіву про відносини Української Держави й Туреччини в 1918 році / Б. В. Сергійчук // *Нац. та іст. пам'ять*. – 2013. – Вип. 7. – С. 226–231.
6. Пилипенко В. В. Дипломатична діяльність Петра Сливенка у Фінляндії (1918 р.) / В. В. Пилипенко // *Нац. та іст. пам'ять*. – 2013. – Вип. 7. – С. 218–225.
7. Тагирзаде А., Карамаш С. Новые документальные сведения о В. Н. Кужуме (1884–1958) / Адалет Тигирзаде, Сергей Карамаш // *Цивилизация*. – 2014. – № 8. – С. 140–150.
8. ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 562 «Звіти про діяльність консульських відділів при місіях УНР за кордоном».
9. Лозицький В. Дні української культури в Берні: [церемонія відкриття на фасаді посольства України в Швейцарській Конфедерації пам'ятної дошки на честь Надзвичайної дипломатичної місії Української Народної Республіки в Швейцарії (1918–1926 рр.)] / В. Лозицький // *Голос України*. – 2001. – № 8. – С. 1; Лозицький В. Про архів Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Берні (1918–1926) / В. Лозицький // *Україна дипломатична: наук. щорічник*. – К., 2002. – Вип. 2. – С. 275–280.
10. Див.: Веселовський Сергій Феофанович // Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради: бібліогр. довід. / В. Верстюк, Т. Осташко. – К., 1998. – С. 73–74.
11. ЦДАВО України, ф. 2187, оп. 1, спр. 17, арк. 1–1зв.
12. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 роки): наук.-попул. вид. / Дмитро Дорошенко. – К.: Темпора, 2007. – С. 275.
13. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 1503, арк. 5.
14. Державний архів м. Києва, ф. 744, оп. 1, спр. 132, арк. 4–6.
15. Кочубей Ю. М. Араб і арабіст Тауфік Кезма (1882–1958) / Ю. М. Кочубей // *Схід. світ*. – 2012. – № 4. – С. 56–61.
16. Детальніше див: Матяш І. Доля «Дипломатичної історії України» французького українця Євгена Слабченка / Ірина Матяш // *Міжнар. зв'язки України: наук. пошуки та знахідки*. – Вип. 24: міжвід. зб. наук. пр. / відп. ред. С. В. Віднянський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2015. – С. 391–410.
17. Архів Укр. вільного ун-ту (Мюнхен), фонд Василя Оренчука (№ 44).
18. Там само.

References

1. Matviienko, V. M., Haidukov, L. F. (2004). Arkhivy dyplomatychni [Diplomatic archives]. In *Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia* [Ukrainian diplomatic encyclopedia] (Vol. 1, pp. 81–82). Kyiv: Znannia Ukrainy. [In Ukrainian].
2. *Pro ratyfikatsiiu Videnskoï konventsii pro dyplomatychni znosyny: Ukaz Prezydii Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR* [On the ratification of Vienna convention on the diplomatic relations: Decree of the Presidium of the Supreme Council of the Ukrainian SSR]. (1964). In *Vidomosti Verkhovnoi Rady* [News of the Supreme Council], No. 13, p. 199. [In Ukrainian].
3. Lozenko, L. I. (1996). Prazkyi ukrainskyi arkhiv: istoriia i sohodennia [Ukrainian archive in Prague: history and modern times]. In *Arkhivy Ukrainy* [Archives of Ukraine], Nos. 1–6, p. 24. [In Ukrainian].
4. Mushynka, M. (2005). *Muzei vyzvolnoi borotby Ukrainy v Prazi ta dolia yoho fondiv: istoryko-arkhivni narysy* [Museum of freedom fight of Ukraine in Prague and the destiny of its fonds: historical and archival essays]. [In Ukrainian]; Boriak, T. (2011). *Dokumentalna spadshchyna ukrainskoï emihratsii v Yevropi: Prazkyi arkhiv (1945–2010)* [Documental heritage of Ukrainian emigrants in Europe: The Archive of Prague (1945–2010)]. Nizhyn: Vydavnytstvo NDU imeni Mykoly Hoholia. [In Ukrainian]; Paliienko, M. (2008). *Arkhivni tsentry ukrainskoï emihratsii (stvorennia, funktsionuvannia, dolia dokumentalnykh kolektii)* [Archival centers of Ukrainian emigration (creation, functioning, destiny of documental collections)]. Kyiv: Tempora. [In Ukrainian].
5. Serhiichuk, B. V. (2013). Dokumenty z Osmanskoho Arkhivu pro vidnosyny Ukrainiskoi Derzhavy i Turechchyny v 1918 rotsi [Documents from the Ottoman Archive concerning the relationship of the Ukrainian State and Turkey in 1918]. In *Natsionalna ta isorychna pamiat* [National and historical memory], Is. 7, pp. 226–231. [In Ukrainian].
6. Pylypenko, V. V. (2013). Dyplomatychna diialnist Petra Slyvenka u Finliandii (1918 r.) [Diplomatic activity of Petro Slyvenko in Finland (1918)]. In *Natsionalna ta isorychna pamiat* [National and historical memory], Is. 7, pp. 218–225. [In Ukrainian].
7. Tagirzade, A., Karamash S. (2014). Novye dokumentalnye svedeniia o V. N. Kuzhime (1884–1958) [New documental information about V. N. Kuzhima]. In *Tevivilizatsiia* [Civilization], No. 8, pp. 140–150. [In Russian].
8. Zvity pro diialnist konsulskykh viddiliv pry misiakh UNR za kordonom [Reports of the operation of consular divisions at the foreign missions of the Ukrainian National Republic]. Fond 3696, Inventory 2, Unit 562. Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
9. Lozyskyi, V. (2001). Dni ukrainskoï kultury v Berni: [tseremoniia vidkryttia na fasadi posolstva Ukrainy v Shveitsarskii Konfederatsii pamiatnoi doshky na chest Nadzvychainoi dyplomatychnoi misii Ukrainiskoi Narodnoi Respubliky v Shveitsarii (1918–1926 rr.)] [Days of Ukrainian culture in Bern: [opening ceremony of a memorial plate in honor of the Extraordinary diplomatic mission of Ukrainian National Republic in Switzerland (1918–1926)]. In *Holos Ukrainy* [Voice of Ukraine], No. 8, p. 1. [In Ukrainian];

Lozytskyi, V. (2002). Pro arkhiv Nadzvychainoi dyplomatychnoi misii UNR u Berni (1918–1926) [On the archive of the Extraordinary diplomatic mission of Ukrainian National Republic in Bern (1918–1926)]. In *Ukraina dyplomatychna: naukovyi shchorichnyk* [Diplomatic Ukraine: scientific annual], Is. 2, pp. 275–280. Kyiv. [In Ukrainian].

10. Verstiuk, V., Ostashko, T. (1998). Veselovskyi Serhii Feofanovych [Veselovskyi Serhii Feofanovych]. In *Diachi Ukrainskoi Tsentralnoi Rady: bibliohrafichnyi dovidnyk* [Personalities of the Ukrainian Central Council: bibliographic reference book] (pp. 73–74). Kyiv. [In Ukrainian].

11. Fond 2187, Inventory 1, Unit 17, Folios 1–1 re. Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

12. Doroshenko, D. (2007). *Moi spomyny pro nedavnie mynule (1914–1920 roky)* [My memories about the recent past (1914–1920)] (p. 275). Kyiv: Tempora. [In Ukrainian].

13. Fond 166, Inventory 2, Unit 1503, folio 5. Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

14. Fond 744, Inventory 1, Unit 132, folios 4–6. State archive of Kyiv, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

15. Kochubei, Yu. M. (2012). Arab i arabist Taufik Kezma (1882–1958) [Arab and Arab studies specialist Taufik Kezma]. In *Skhidnyi svit* [Oriental world], No. 4, pp. 56–61. [In Ukrainian].

16. Matiash, I. (2015). Dolia “Dyplomatychnoi istorii Ukrainy” frantsuzkoho ukraintsia Yevhena Slabchenka [Destiny of “Diplomatic history of Ukraine” of a French Ukrainian Yevhen Slabchenko]. In S. V. Vidnianskyi, Ed., *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky ta znakhidky* [International intercourse of Ukraine: scientific pursuit and discoveries], Is. 24, pp. 391–410. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [In Ukrainian].

17. The fond of Vasyl Orenchuk (No. 44). The archive of Ukrainian Free University, Munich, Germany. [In Ukrainian].

18. The fond of Vasyl Orenchuk (No. 44). The archive of Ukrainian Free University, Munich, Germany. [In Ukrainian].

I. Matiash

Ukrainian diplomatic archive as a source for the research of a consular service history.

In the article the author analyzes a concept of a “diplomatic archive”, surveys the specifics of the Ukrainian diplomatic archive organization, characterizes its composition and contents with a view to its significance as a source for the research of the history of diplomatic and consular service. Reviewed is the specifics of the institutional aspect of the Ukrainian diplomatic archive, specified are three constituents of the archive: industrial state archive of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine; historical diplomatic archive deposited at unspecialized archives; diplomatic archive of Ukrainian emigration deposited at foreign archives. Analyzed are the details of the documental complexes compiled during the conduct of the activities of the foreign service and its organs in

1917–1923. These documental complexes, deposited at the fonds of the Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, State Archive of Kyiv Oblast, State Archive of Kyiv and other archival institutions, constitute a source for the study of the history of Ukrainian diplomacy.

Key words: diplomatic archive, Ukrainian diplomatic archive, Industrial state archive of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, history of Ukrainian diplomacy.

И. Б. Матяш

Украинский дипломатический архив как источник исследования истории консульской службы.

В статье проанализировано понятие «дипломатический архив», исследована специфика организации украинского дипломатического архива, охарактеризован его состав и содержание с точки зрения значения как источника для изучения истории дипломатической и консульской службы. Рассмотрены особенности институционального аспекта украинского дипломатического архива, выделены три его составляющие: отраслевой государственный архив Министерства иностранных дел Украины; исторический дипломатический архив, хранящийся в неспециализированных архивах; дипломатический архив украинской эмиграции, хранящийся в зарубежных архивах. Детально проанализированы документальные комплексы, сформированные в деятельности внешнеполитического ведомства и его органов в 1917–1923 гг., хранящиеся в фондах Центрального государственного архива высших органов власти и управления Украины, Государственного архива Киевской области, Государственного архива г. Киева и других архивных учреждений как источник по истории украинской дипломатии.

Ключевые слова: дипломатический архив, украинский дипломатический архив, Отраслевой государственный архив Министерства иностранных дел Украины, история украинской дипломатии.